

DIPLOMATIČKA ANALIZA PAPINSKIH PISAMA DRUGE POLOVICE IX. STOLJEĆA DESTINATARIMA U HRVATSKOJ

Milko BRKOVIĆ
Zavod za povijesne znanosti HAZU
Zadar

UDK 949.75:930.22
Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 13. VI. 1998.

Radi se o petnaestak registriranih pisama od kojih se većina odnosi na vrijeme pape Ivana VIII. (872.-882.) i hrvatskog vladara Branimira (879.-892.). Temeljem diplomatske analize tih pisama i usporedbe s istovremenim, a i kasnijim, ispravama kancelarije hrvatskih narodnih vladara, dolazi se do zaključka da su to dvije potpuno različite kancelarije. Tek pojedine diplomatske formule potvrđnica matičnih isprava hrvatskih narodnih vladara, svojim brojem, pojedinim elementima i pojedinim izrazima, imaju nešto sličnosti s papinskim pismima druge polovice IX. stoljeća, ali sama struktura međusobnih isprava potpuno je različita. Papinska pisma, npr. najčešće započinju formulom inskripcije, dok takvog primjera nemamo u ispravama istovremene i kasnije hrvatske vladarske kancelarije. Uz inskripciju papinska pisma obvezno sadrže naraciju i dispoziciju, s elementima arenge, i dataciju, dok su isprave hrvatske kancelarije daleko bogatije diplomatskim formulama. Djelomični utjecaj papinske kancelarije na isprave kancelarije hrvatskih narodnih vladara može se primijetiti tek u kraljevskom razdoblju hrvatske kancelarije.

Crkvene i političke prilike druge polovice IX. stoljeća

Od sredine VII. stoljeća do god. 732. u crkvenom pogledu i Hrvatska i Dalmacija, odnosno gradovi Zadar, Trogir, Split, Dubrovnik, Kotor, zatim otoci Krk, Cres i Lošinj, pripadaju Rimskoj crkvi. God. 732. pa do 803./12. oba područja priznaju Bizantsku patrijaršiju. Nakon toga pa sve do god. 864./7. Hrvatska potpada pod Akvilejsku patrijaršiju, a od tada do 923., zbog Focijeva raskola, samo Dalmacija priznaje Bizantsku patrijaršiju, dok Hrvatska definitivno osniva svoju posebnu biskupiju u Ninu koju podvrgava Rimu. Uz postojeće, u Dalmaciji su tijekom VIII. st. osnovane i nove biskupije (Osor, Krk, Rab, Skradin, Ston, Dubrovnik i Kotor) iz kojih je vođena briga o crkvenoj jurisdikciji hrvatskih krajeva. Najveći dio Hrvatske pripadao je pod jurisdikciju Splitske

nadbiskupije. Njezin nadbiskup isprva nije metropolit, što pak za Istočnu crkvu nije novost.¹ Odnos Crkve i države u Hrvatskoj bio je prijateljski.

Smrću Karla Velikog naglo opada moć Franaka. Ugovorom u Verdunu 843. Franačko se Carstvo dijeli na tri dijela, čime se gubi prijašnja jedinstvenost autoriteta u odnosu na susjedne zemlje. Gotovo istovremeno i Bizantsko je Carstvo toliko iscrpljeno unutarnjim borbama za prijestolje da ono tek od Bazilija I. ponovno poprima osobine jakog političkog čimbenika. Na trećoj strani pape pokušavaju osigurati sveopću vlast Rimske crkve i osloboditi se tutorstva svjetovnih vladara. Pariškim koncilom 849. i Izidorovim *Dekretalijama* između 847. i 852. jača papinska moć i vraća se crkvena disciplina.²

Hrvatski vladar Mislav sagradio je crkvu u Putalju kod Solina i darovao joj posjed sa *servima* i desetinu sa svoga vladarskoga posjeda u Klisu. O tome je bila sastavljena isprava, koja nije sačuvana, kako se kasnije može doznati iz Trpimirove isprave (852.).³ Mislav je stolovao u Klisu iznad Solina. Bio je u dobrim odnosima i s Bizantom i s Francima, kao i s bizantskim Splitom. Veoma uspješno se nosio protiv Venecije, kao i njegov sunarodnjak i susjed Družak – knez Neretvana. Bizant je inače u IX. st., osobito u prvoj polovici, bio slab, tako da nije mogao u potpunoj pokornosti držati ni svoje dalmatinske gradove, a kamoli hrvatskog vladara koji je uza svu svoju rastuću moć k tomu još bio štitićenik Franaka, za razliku od gornjohrvatskih sunarodnjaka. U tom razdoblju hrvatski primorski vladari toliko jačaju da se njihova vlast naslanja na same zidine gradova bizantske teme, pa je stoga realna konstatacija da su *Romeji* čim bi izišli iz svojih zidina odmah stupali na hrvatski teritorij. U takvim je okolnostima Mislav jačao i vojno i politički.

Mislava naslijedi Trpimir, utemeljitelj hrvatske vladarske dinastije Trpimirovića. On sam je *dux Chroatorum munere divino*, skoro nezavisan vladar. Godine 852. izda ispravu na latinskom jeziku, kojom potvrđuje darovnicu svoga prethodnika Mislava, poklanjajući solinskoj (splitskoj) nadbiskupiji crkvu i samostan sv. Jurja u Putalju zajedno s nekim posjedima što mu je Petar pribavio srebro za crkveno posuđe.⁴ Kod *dux*a Trpimira boravio je učeni benediktinac Gottschalk, po svojoj prilici, i uz ino, u svezi s dolaskom benediktinaca iz Italije u Hrvatsku koje je, naime, Trpimir pozvao i dozvolio im gradnju samostana i crkve na svom vladarskom posjedu u Klisu. Gradnju je financirao sam Trpimir kojemu je uzmanjkalo sredstava za liturgijsko posuđe pa stoga uzajmljuje od splitskog nadbiskupa Petra 11 *libara* srebra (oko 3,5 do 4,5 kg). O svome boravku na Trpimirovom dvoru Gottschalk u bernškom rukopisu kaže da je Trpimir pobijedio bizantsku vojsku i zauzeo dalmatinske gradove. U sukobu Bugara i Franaka Trpimir se uspješno borio u sjeveroistočnoj Bosni na franačkoj strani. Hodočastio je u Akvileju, gdje je upisao svoje

¹ Josip BUTURAC - Antun IVANDIJA, *Povijest Katoličke crkve među Hrvatima*, Zagreb, 1973., str. 42-44.

² *Branimirova Hrvatska u pismima pape Ivana VIII.*, Split, 1990., str. 5-16.

³ Jakov STIPIŠIĆ - Miljen ŠAMŠALović, *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, I, Zagreb, 1967., (*Codex diplomaticus*, I), str. 3-8.

⁴ IBIDEM.

ime u glasoviti evanđelistar. Izvori svjedoče da je imao tri sina, Petra, Zdeslava i Muncimira. Nijedan od njih nije ga direktno naslijedio, vjerojatno zbog maloljetnosti.⁵

Nakon Trpimira u Hrvatskoj dolazi do građanskog rata i promjene dinastije. Za pretpostaviti je da je tome razlog crkveni ili Focijev raskol između Rima i Carigrada 863. godine. U vrijeme toga raskola bizantsko-dalmatinski gradovi pristaju uz Carigrad, a ostala Hrvatska uz Rim. U tim se nemirima hrvatska crkvena hijerarhija, naravno u dogovoru s vlašću, odvoji od hijerarhije bizantsko-dalmatinskih gradova i osnuje oko 864.-867. svoju hrvatsku biskupiju u Ninu i preuzme crkvenu jurisdikciju nad cijelom Primorskom Hrvatskom. Takav se rasplet mogao dogoditi samo u izvanrednim prilikama, jer svi biskupi redovito čuvaju svoje područje i vlast. U svakom slučaju, izvanredne su prilike nastupile u vrijeme crkvene borbe između pape Nikole I. i carigradskog patrijarha Focija uz kojeg je pristao cijeli Istok pa i bizantsko-dalmatinski gradovi. Utjecajem franačkih misionara i dolaskom nove dinastije na prijestolje 864. u osobi *dux* Domagoja, veći dio Primorske Hrvatske odlučio se za Rim. Opće narodno stanje toga vremena bilo je protubizantsko i protiv biskupa sklonih Bizantu.⁶ Cijelo vrijeme svoje vladavine Domagoj se morao boriti protiv unutarnjih i vanjskih neprijatelja. Protiv njega je rovarila stranka koja nije bila zadovoljna njegovim izborom za hrvatskog vladara, dok su se Mlečani izvana lakomili za hrvatskom obalom. Svojim brodovljem Domagoj je pomogao franačkom caru Ludoviku u borbi protiv Saracena kod grada Barija u Italiji, gdje 871. na juriš istjeraše Arape iz toga grada. Tom su prilikom Mlečani pod pokroviteljstvom Bizantinaca opustošili hrvatsko primorje i pokorili Neretvane, čijim je barbarskim činom Domagoj žestoko bio povrijeđen. Vrativši se brodovljem iz Italije kao ranjeni ričući lav (*leo rugiens*), navalio je svom žestinom na bizantske podanike Mlečane i njihovo brodovlje. Da sakriju sramotu i otupe Domagojevu oštrinu, Mlečani mole papu Ivana VIII. za posredovanje, nazivajući Domagoja, prema kronici Ivana Đakona, najgorim vladarom (*pessimus dux Sclavorum*), a Hrvate najgorim narodom. Mlečanima papa tom prilikom doista pomogne da ne dožive potpuni poraz. Nakon tih događaja franački car Ludovik II. piše bizantskom caru Baziliju spočitavajući mu neloyalni odnos prema Hrvatima u vremenu dok su se borili pod Barijem protiv neprijatelja kršćanstva. Potkraj Domagojeve vladavine Hrvatska postiže potpunu državnu neodvisnost. Međutim, za Trpimirova sina Zdeslava, koji je otjerao s vlasti Domagojeve sinove, Hrvatska nakratko prizna bizantskog cara vrhovnim suverenom, a carigradskog patrijarha crkvenim poglavarom.⁷

Nakon burnih zbivanja na hrvatsko prijestolje dolazi *dux* Branimir, osnivač hrvatske političke neodvisnosti, a ninski biskup Teodozije postaje splitskim nadbiskupom. Čim je izabran za hrvatskog vladara, Branimir zajedno s biskupom Teodozijem piše papi Ivanu VIII. i izjavljuje mu svoju odanost, aludirajući pri tome na nevjernost svoga prethodnika Zdeslava kojeg i papa osuđuje. U Branimirovo se vrijeme ostvaruje odredba bizantskog

⁵ Milko BRKOVIĆ, *Isprave hrvatskih narodnih vladara i latinske isprave bosansko-humskih vladara i velmoža*, Zadar – Mostar, 1998., str. 45-46.

⁶ J. BUTURAC - A. IVANDIJA, *nav. dj.*, str. 43.

⁷ M. BRKOVIĆ, *Nav. dj.*, str. 46-47.

cara Bazilija da dalmatinski gradovi plaćaju hrvatskom vladaru dohodak od 710 dukata. U isto vrijeme i Venecija plaća Hrvatskoj i Neretvanima godišnji danak za slobodnu plovidbu Jadranskim morem.⁸

Od Branimira, dakle, Hrvati definitivno pristaju uz Rim i zapadnu kulturu. Koliko je Hrvatska u to vrijeme bila važan politički čimbenik, pokazuju i papinska pisma navedenog razdoblja, čija diplomatička analiza slijedi u ovom radu. Papa Ivan VIII. naziva Branimira uzvišenim mužem, slavnim vladarom, hvaleći njegovu vjernost Sv. Stolicu. "Blagoslivljamo tebe i cijeli tvoj narod i zemlju tvoju, da sada i do vijeka u zdravom duhu i tijelu možeš vladati zemaljskim kneštvom, koje imaš, sretno i sigurno", zaključuje papa pismom od 7. lipnja 879. Takav papin blagoslov i priznanje zasigurno zaslužuju samo moćni vladari.

Međutim, Venecija nije trpjela hrvatsku premoć na Jadranu pa stoga 880. u vrijeme dužda Ursa Partecipacija obnovi neki stari ugovor s franačkim carem protiv Hrvata. Doduše, ni hrvatski Neretvani nisu štedjeli Mlečane, pa stoga novi dužd Petar Candiano odluči obračunati se s njima. Pošalje brodovlje u hrvatske vode, koje se međutim vrati bez ikakva uspjeha. Na to sam dužd u kolovozu 887. zaplovi novim brodovljem prema hrvatskoj obali. Uspije doploviti do županijskog grada Makra gdje u jednoj bici potuče Neretvane, a njihovih pet brodova daje sjekirama sasjeći. U to se Neretvani pribraše uz pomoć susjeda te u bici koja se odigrala 18. rujna 887. strahovito poraze mletačko brodovlje, koje pobježe glavom bez obzira, ostavivši tijelo poginulog dužda na mjestu pogibije. Andrija Tribun kasnije potajno nađe tijelo dužda Petra Candiana i odnese ga u Veneciju gdje se umjesto slavlja obavi pogreb. Od te godine pa sve do 948. mletačke kronike ne bilježe sukobe s Hrvatima, što bi trebalo značiti da su ponudili mir i Hrvatima plaćali danak.⁹

U vrijeme Branimirove vladavine Hrvatskom na slavenski jug dolaze iz Moravske učenici svete braće Ćirila i Metoda. Sobom su donijeli i liturgijske knjige na slavenskom jeziku koje će pripomoći da Rim odobri hrvatski jezik u crkvi zapadnog obreda. To je u Rimskoj crkvi iznimka, ali treba imati u vidu da je prije toga u dalmatinskim gradovima liturgijski jezik bio grčki iako su njihovi biskupi priznavali rimskog papu. Branimirovo se razdoblje odlikovalo i gradnjom kulturnih ustanova, što pokazuju njegovi natpisi u Ninu, Muću i Splitu.¹⁰

Branimira na hrvatskom prijestolju naslijedi najmlađi Trpimirov sin Muncimir, otac kasnijeg kralja Tomislava. Stolovao je u Bihaćima kod Trogira, kao i njegov otac. Prema izdanoj ispravi splitskom nadbiskupu 892. on je *diuino munere iuuatus Croatorum dux*.¹¹ Na dvoru ima više župana, a u sporovima nastupa kao sudac. Tako ga vidimo pred crkvom sv. Marte kako sudi u sporovima između ninskog biskupa Aldefrede i splitskog nadbiskupa Petra, imenjaka i jednog od nasljednika onog Petra kojemu je Muncimirov otac Trpimir

⁸ J. BUTURAC - A. IVANDIJA, *nav. dj.*, str.42.

⁹ M. BRKOVIĆ, *Nav. dj.*, str. 47-48.

¹⁰ IBIDEM, str. 48.

¹¹ *Codex diplomaticus*, I, str. 22-25.

darovao posjed u Putalju, poradi kojeg se posjeda upravo i vodila parnica u kojoj su se parničili navedeni biskupi. Do tog je spora došlo zbog toga što je splitski nadbiskup u vrijeme crkvenog raskola kao bizantski podanik pristao uz Bizant, a ninski je ostao uz Rim. Budući su se posjedi splitskog nadbiskupa nalazili na hrvatskom teritoriju, jer su dobiveni od hrvatskog vladara koji je crkveno pristajao uz Rim, ta su dobra po svim zakonima morala pripasti hrvatskom vrhovnom crkvenom poglavaru, to jest u tom vremenu ninskom biskupu. Međutim, smrću raskolnika Focija, crkvene su se prilike smirile pa je splitski nadbiskup počeo tražiti izgubljene posjede. Čineći tobože pravdu, Muncimir donese presudu u korist splitskog nadbiskupa, a na štetu svoga ninskog biskupa. U navedenoj ispravi završnica presude glasi. "Na sutrašnji dan, 29. rujna, ja, često spominjani vladar, došao sam u grad Split položiti na posvećeni oltar sv. Dujma svojom rukom ispravu darovnicu i ostale darove, koje sam pribavio, te davši darovnicu crkvi sv. Dujma, vratih se".

Regeste papinskih pisama druge polovice IX. stoljeća hrvatskim destinatarima

I. Fragment pisma pape Nikole I. (858.-867.) koji između god. 858. i 867. piše ninskom kleru da se crkva ne smije osnivati bez dozvole Rima.¹²

II. Fragment pisma pape Ivana VIII. (872.-882.) koji između kraja prosinca 872. i svibnja 873. piše hrvatskom vladaru Domagoju o tome kako je bugarska crkva potpala pod utjecaj carigradskog patrijarha Ignacija.¹³

III. Između god. 873. i 875. papa Ivan VIII. javlja (solinskom?) kleru da je neke svećenike koji su usprkos izopćenju vršili službu Božju, kaznio crkvenom kaznom.¹⁴

IV. Između god. 874. i početka 875. papa Ivan VIII. piše hrvatskom kleru i vjernicima da je hrvatski vladar Domagoj usprkos svom obećanju dao smaknuti čovjeka koji ga je pokušao ubiti, i da kod toga svećenik Ivan nema nikakve krivice te da i dalje može vršiti svećeničke dužnosti.¹⁵

V. Fragment pisma pape Ivana VIII. koji između 874. i 875. piše hrvatskom vladaru Domagoju i preporučuje mu poduzimanje mjera protiv gusara i kažnjavanje urotnika samo progonstvom.¹⁶

VI. Početkom god. 879. papa Ivan VIII. pismom naređuje hrvatskom vladaru Zdeslavu da njegovom poslaniku upućenom bugarskom kralju Mihajlu bude pri ruci.¹⁷

¹² IBIDEM, str. 8.

¹³ IBIDEM, str. 8-9.

¹⁴ IBIDEM, str. 9-10.

¹⁵ IBIDEM, str. 10.

¹⁶ IBIDEM, str. 11-12.

¹⁷ IBIDEM, str. 12.

VII. Pismom od 7. lipnja 879. papa Ivan VIII. poziva hrvatski narod i svećenstvo da nakon svog povratka rimskoj crkvi ustraju u vjernosti.¹⁸

VIII. Pismom od 7. lipnja 879. papa Ivan VIII. hvali vjernost vojvode Branimira i preporučuje mu svog poslanika, svećenika Ivana koji bugarskom kralju nosi njegovo pismo.¹⁹

IX. Pismom od 7. lipnja 879. papa Ivan VIII. hvali izabranog ninskog biskupa đakona Teodozija zbog vjernosti te ga poziva da samo od njega primi biskupsko posvećenje.²⁰

X. Pismom od 10. lipnja 879. papa Ivan VIII. poziva kler i narod Dalmacije da se povrate rimskoj crkvi, opominjući ih da nadbiskupa koga oni izaberu, samo on može posvetiti. Na kraju preporučuje svoga izaslanika, svećenika Ivana.²¹

XI. Oko god. 880. papa Ivan VIII. piše hrvatskom vladaru Branimiru, svećenstvu i narodu da je sa zadovoljstvom od ninskog biskupa Teodozija čuo o njihovoj vjernosti i moli ih da mu pošalju svoje poslanike.²²

XII. Svojim pismom oko god. 880. papa Ivan VIII. kori bugarskog kralja Mihajla što mu nije zajedno s ninskim biskupom Teodozijem poslao poslanike i opominje ga da to učini čim prije.²³

XIII. Između god 886. i 887. papa Stjepan V. (885.-891.) pismom kori akvilejskog patrijarha Walperta između ostalog i zato što je prekoračio granice svoje jurisdikcije i potvrdio splitskog nadbiskupa (Teodozija).²⁴

XIV. Između god. 886. i 887. papa Stjepan V. pismom kori ninskog biskupa Teodozija što je po smrti splitskog nadbiskupa Marina preuzeo upravu i splitske crkve primivši posvetu od akvilejskog patrijarha.²⁵

XV. Između god 887. i 888. papa Stjepan V. pismom traži obnovu razorenih crkava i obećava Teodoziju (splitskom nadbiskupu) palij kad osobno dođe u Rim.²⁶

¹⁸ IBIDEM, str. 13.

¹⁹ IBIDEM, str. 14-15.

²⁰ IBIDEM, str. 15-16.

²¹ IBIDEM, str. 16-17.

²² IBIDEM, str. 18-19.

²³ IBIDEM, str. 19.

²⁴ IBIDEM, str. 19-20.

²⁵ IBIDEM, str. 20-21.

²⁶ IBIDEM, str. 21-22.

Diplomatička analiza papinskih pisama druge polovice IX. st. hrvatskim destinatarima

1) *Intitulacija*. U naznačenim papinskim pismima druge polovice IX. stoljeća diplomatska formula intitulacije veoma je rijetko nazočna. Razloge tomu treba tražiti u tome što su pojedina od njih sačuvana samo u fragmentima, neka u prijepisima, u registrima ili kodeksima i slično, u kojima je na početku naznačeno da su to pisma toga i toga pape, npr. *Epistolae Ioannis VIII.* Kod svega toga nije bilo neophodno unositi uvodne i zaključne formule pa je tako i intitulacija izostavljena. Kod takvih se primjera donator ili izdavač pisma znao prema drugim naznakama dotičnog registra ili popisa pisama pojedinog pape. Prvu i skoro jedinu jasnu, ali nepotpunu, intitulaciju nalazimo upravo u prvom naznačenom pismu ove analize, to jest u pismu pape Nikole I. ninskom kleru između god. 858. i 867., a glasi *Nykolaus papa*. Očito je u prvotnom obliku sadržavala više elemenata a do nas je dospjela u skraćenom obliku. U još kraćem obliku nazočna je u pismu pape Ivana VIII., upućenom hrvatskom kleru i vjernicima između god. 874. i početka 875., u vrijeme dakle i u svezi s hrvatskim vladarem Domagojem, a glasi samo *Iohannes*. To papino pismo uz Domagoja govori i o papinom imenjaku, svećeniku Ivanu pa na prvi pogled izgleda da navedeni *Iohannes* ne spada u intitulaciju već u inskripciju. Isti primjer kratkoće intitulacije, samo papino ime, ovaj put *Steph(anus)*, sadržan je i u pismu pape Stjepana V. ninskom biskupu Teodoziju god. 886./87. Osim u ta tri primjera, naznačena papinska pisma, bar u obliku u kojem su tradirana do nas, nemaju diplomatske formule intitulacije.

2) *Inskripcija*. Za razliku od intitulacije, inskripcija je kao diplomatska formula redovita u tim papinskim pismima. Ona u navedenom pismu pape Nikole I. ninskom kleru glasi: "*clero et plebi Nonensis ecclesiae*"; "*Domagoi (duci Sclavorum)*" u fragmentu pisma pape Ivana VIII. hrvatskom vladaru Domagoju između kraja prosinca 872. i svibnja 873.; "*Clero et ordini Salonitano*" u pismu istog pape između god. 873. i 875.; uopćeno "*omnibus fidelibus*" u pismu hrvatskom kleru i vjernicima god. 874. ili početkom 875.; "*Demagoi duci glorioso*" u fragmentu pisma iz 874./75. istom Domagoju; "*Dilecto filio Sedesclauo, glorioso comiti Sclauorum*" u pismu iz početka 879. hrvatskom vladaru Zdeslavu; "*Omnibus uenerabilibus sacerdotibus et uniuerso populo*" u pismu hrvatskom narodu i svećenstvu 7. lipnja 879. za ustrajnost u vjernosti Rimskoj crkvi; "*Dilecto filio Branimir*" u pismu istog datuma hrvatskom vladaru Branimiru; "*Theodosio, uenerabili diacono et dilecto sancte ecclesie Nonensis*" u pismu također istog datuma izabranom ninskom biskupu Teodoziju; "*Reuerentissimis et sanctissimis episcopis Vitali Iadransi, Dominico Absarensi ceterisque episcopis Dalmatinis seu Iohanni archipresbitero sancte sedis Salonitane omnibusque sacerdotibus et senioribus populi, habitatoribus Spalatensis ciuitatis atque Zadarensis ceterorumque ciuitatum*" u pismu kleru i narodu Dalmacije u kojem ih 10. lipnja 879. poziva na povratak u Rimsku crkvu; "*Excellentissimo uiro Barnimero, glorioso comiti et dilecto filio nostro, atque omnibus religiosus sacerdotibus et honorabilibus iudicibus cunctoque populo*" u pismu oko god. 880. hrvatskom vladaru Branimiru, svećenstvu i narodu Hrvatske; "*Dilecto ac spiritali filio Michaheli, regi*

Ulgariotum” u pismu istog datuma bugarskom kralju Mihajlu; *“Walperto patriarche”* u pismu pape Stjepana V. god. 886./87. akvilejskom patrijarhu Walpertu (874.-900.); *“Theodosio episcopo”* u pismu istog pape i istog datuma ninskom biskupu Teodoziju i *“Theodosio episcopo”* u pismu također istog pape i istom biskupu Teodoziju, ali ovaj put u svojstvu splitskog nadbiskupa. Sve te nabrojene inskripcije pokazuju povijesnu pozadinu vremena u kojem su nastale, a danas imaju veliko značenje za određivanje postanka i značenja papinskih pisama u kojima su sadržane. Iz njih neposredno doznajemo, bez obzira jesu li donesene u skupnom i općenitom ili u pojedinačnom obliku, za hrvatske destinatare kojima su upućena papinska pisma prve polovice IX. stoljeća.

3) *Salutacija*. I salutacija je iz istih razloga kao i prethodno intitulacija veoma rijetko nazočna u naznačenim papinskim pismima druge polovice IX. stoljeća. Od petnaest analiziranih pisama nazočna je svega dva puta, prvi put u pismu pape Ivana VIII. hrvatskom vladaru Branimiru oko god. 880. (*pax et gratia a domino Jesu Christo*) i ponovno u pismu istog pape iz istog vremena bugarskom kralju Mihajlu u kojem se govori i o ninskom biskupu Teodoziju (*Gratia uobis et pax a deo patre et domino Jesu Christo*). U drugom je primjeru opširnija, ali je u oba slučaja druga božanska osoba središnja osoba pozdrava.

4) *Naracija*. Diplomatička formula naracije ili sastavnog dijela naznačenih papinskih pisama u dosta je slučajeva nazočnija u tim pismima negoli intitulacija i salutacija. Međutim, iako s njom započinje tekst pojedinog pisma, ona nije potpuno samostalna i u više je slučajeva prožeta s još nesamostalnijom formulom arenge i povezana s dispozicijom. U pismu pape Ivana VIII. solinskom, odnosno splitskom, kleru između god. 873. i 875. u obliku kratkog uvoda prethodi, također kratkoj, dispoziciji. Ona preko pape Ivana govori da je njegov prethodnik papa Nikola izopćio neke splitske svećenike, ali su oni usprkos tome nastavili vršiti službu Božju. U Ivanovom pismu hrvatskom kleru i vjernicima između 874. i početka sljedeće godine takoreći je spojena i prožeta kratkom arengom, a svojim sadržajem ukratko kazuje da je hrvatski vladar Domagoj dao ubiti nekog čovjeka koji mu je radio o glavi, usprkos obećanju da će mu poštediti život. U taj je slučaj bio upleten i svećenik Ivan kojega papa opravdava da nije kriv, dozvoljavajući mu, u dispoziciji, da može vršiti svećeničke dužnosti. Isprepletenu s dispozicijom sadržana je naracija u fragmentu Ivanova pisma Domagoju iz vremena kao i prethodna. Njome papa hvali Domagojevu revnost i preporučuje mu poduzimanje mjera protiv gusara koji napadaju tobožnje kršćane. Odmah iza nje slijedi još jedan fragment, možda od nekog drugog pisma, ali se ta naracija sasvim uklopila u logičku cjelinu dispozicije koja slijedi u tom drugom fragmentu. Isprepletenu s elementima arenge, sadržana je naracija u Ivanovu pismu hrvatskom vladaru Zdeslavu početkom 879. godine, u kojem se naređuje Zdeslavu da bude pri ruci papinskom poslaniku za Bugarsku. Iz naracije, spojene s arengom i k tome s devocijom, u Ivanovu pismu hrvatskom narodu i svećenstvu od 7. lipnja 879. saznajemo da je hrvatski vladar Branimir prethodno, po svećeniku Ivanu, uputio papi Ivanu VIII. pismo iz kojeg papa doznaje Branimirovu privrženost Rimu. U toj naraciji papa ujedno navodi da narod i svećenstvo Hrvatske zna da su kršćanski nauk primili od Rimske crkve. U sljedećem papinom pismu, upućenom slavnom vladaru Branimiru istog datuma kao i

prethodno narodu i svećenstvu, naracija kazuje da je Branimir javio, valjda pismom preko svećenika Ivana, da s Božjom pomoći kao dragi sin želi biti u svemu vjeran i poslušan sv. Petru i papi koji je po Božjoj milosti njegov nasljednik, pri čemu se papa uvelike zahvaljuje Branimirovoj plemenitosti te ga očinskom ljubavlju prima u krilo svete Apostolske Stolice, majke Branimirove, iz čijeg su najbistrijeg izvora žed gasili i Branimirovi roditelji, grleći ga u duhu i zazivajući blagoslov svetih apostola Petra i Pavla da ga čuva i brani od vidljivih i nevidljivih neprijatelja, koji neprestance vrebaju na ljudski spas, i da lakše stekne pobjedu nad njima. S dijelovima arenge i devocije sadržana je naracija u Ivanovu pismu izabranom ninskom biskupu Teodoziju, kojega naziva časnim đakonom jer još nije potvrđen od njega za biskupa. U njoj papa kazuje da je svećenik Ivan došao iz Hrvatske i ispričao mu usmeno mnogo toga o Teodozijevoj dobroti i pobožnosti, koje rese pravog Kristova svećenika, pa ga stoga papa grli kao dragu sliku Kristova tijela i duhovnoga sina i ljubi očinskom dobrotom apostolske ljubavi. Spojena s arengom nazočna je naracija i u Ivanovu pismu od 10. lipnja 879. u kojem poziva kler i narod Dalmacije da se povrate u krilo Rimske crkve, opominjući ih da samo on može potvrđivati biskupe. U njoj papa Ivan VIII. govori da je zbog neprestanog progona naroda do sada bio spriječen voditi više pastirske brige o njima, pa ih sada apostolskim pismom opominje da se po običaju svojih predšasnika svom dušom i dragovoljno vrte Stolici sv. Petra, koja je glava i učiteljica svih crkava i kojoj po Božjoj volji papa predsjedja, da bi odatle primili čast punine svećenstva i cijeli crkveni nauk, odakle su njihovi roditelji i predšasnici, kako se sjećaju, crpili propovijedanje apostolskog nauka. Ujedno ih papa prisjeća na sreću koju su imali njihovi prethodnici u vrijeme privrženosti Rimu. Također s arengom nazočna je naracija i u Ivanovom pismu Branimiru oko 880. godine. Saslušavši Branimirova biskupa Teodozija, papa saznaje privrženost hrvatskog vladara Rimu, pa se poradi toga veoma veseli i Bogu iskazuje zahvalnost, pribrajajući Branimira stadi Gospodnjem. U naraciji pisma pape Stjepana V. iz god. 886./87. saznaje se da je akvilejski patrijarh Walpert (874.-900.) posvetio bivšeg ninskog biskupa Teodozija za splitskog nadbiskupa. Papa se čudi tome i nastavlja u dispoziciji koriti Walperta prigovarajući mu, uz ino, da je prekoračio svoje ovlasti. Takvog je tona i naracija u dvjema Stjepanovim pismima iz god 887./88. upućenim novoposvećenom splitskom nadbiskupu Teodoziju, nasljedniku Marinovu, koji se pak dao posvetiti od akvilejskog patrijarha a ne od pape. Papa ga zbog toga kori, ali istovremeno poziva da dođe osobno u Rim po palij. Naracija je tih triju pisama pape Stjepana V. osobito znakovita za događanja u tadašnjoj hrvatskoj crkvi i političkom životu Hrvatske, jer se upravo Teodozijevim postavljanjem za splitskog nadbiskupa, a osobito poslije njegova silaska sa splitske nadbiskupske stolice, veoma zaoštravaju odnosi između ninske biskupije i splitske nadbiskupije, kako se kasnije može vidjeti i u Muncimirovoj ispravi iz 892. godine.

5) *Dispozicija*. Uz inskripciju jedino je još dispozicija redovita diplomatička formula predstavljenih papinskih pisama druge polovice IX. stoljeća.

Ona je u pismu pape Nikole I. ninskom kleru između god. 858. i 867. sačuvana fragmentarno, kao i cijelo pismo, a sadrži papino protivljenje osnivanju lokalnih crkava bez dozvole Rima. Riječ je naime o osnovanoj Ninskoj biskupiji, kako se kasnije saznaje iz pisama pape Ivana VIII. Iz fragmenta dispozicije fragmentarnog pisma pape Nikole I. proizlazi da je u najmanju ruku Ninska biskupija postojala u vrijeme pontifikata toga pape (858.-867.) u koje se razdoblje jedino može datirati fragment. Analogno tome njezin se osnutak može pomicati u vrijeme Nikolinih prethodnika, to jest Benedikta III. (855.-858.), Sv. Leona IV. (847.-855.), Sergija II. (844.-847.) te Grgura IV. (827.-844.). Pri tome treba imati u vidu da je jedno kada je papa Nikola I. reagirao na nerimsko osnivanje te biskupije i jesu li njegovi prethodnici reagirali, a sasvim drugo kada su službeno Rimska crkva i papa priznali ninsku biskupiju i ninskog biskupa. U prilog je gornjoj pretpostavci, potkrijepljenoj kronologijom papa, i različito datiranje hrvatskih kroničara i povjesničara Trpimirove darovnice splitskom nadbiskupu u svezi s poklonom crkve i samostana sv. Jurja u Putalju zajedno s nekim posjedima (837., 838., 840.-843., 852. i slično). Stoga, kad ninski biskup Aldefreda kaže u Muncimirovoj ispravi 892. da je Trpimir putaljsku crkvu i posjede dao splitskoj crkvi samo na privremeno uživanje i da oni ne pripadaju crkvi sv. Dujma i Staša, kako kaže splitski nadbiskup, već je to vlasništvo i posjed ninske crkve, može se zaključiti da ninska biskupija postoji u vrijeme izdavanja Trpimirove darovnice. Sasvim su drugi razlozi zašto Muncimir presuđuje spor u korist splitske crkve.²⁷

Fragmentarno je sačuvana i dispozicija, kao i cijelo pismo, u pismu pape Ivana VIII. hrvatskom vladaru Domagoju između kraja prosinca 872. i svibnja 873. Iz njezina sadržaja doznajemo samo to da je bugarska crkva potpala pod utjecaj carigradskog patrijarha Ignacija. Nesačuvani dijelovi te dispozicije zasigurno su sadržavali papinu opomenu Domagoju da se to ne dogodi i hrvatskoj crkvi. Potvrdu za takvu pretpostavku nalazimo u Domagojevu nasljedniku Zdeslavu koji se nakon kolebanja okreće Bizantu.

Kratka dispozicija sadržana je i u pismu pape Ivana VIII. solinskom kleru god. 873./75. U njoj papa izjavljuje da je izopćio neke svećenike koji su usprkos zabrani vršili službu Božju. Ta dispozicija sadrži pojedine elemente datacije, ali se oni ne odnose na *actum* i *datum* isprave.

Dispozicija pisma pape Ivana VIII. hrvatskom kleru i vjernicima između god. 874. i početka 875. sadrži povijesnu datost da je hrvatski vladar Domagoj dao smaknuti nekog čovjeka koji ga je pokušao ubiti, tobože usprkos obećanju nekom mletačkom svećeniku da to neće učiniti. U tom sporu papa brani svećenika Ivana i izjavljuje da on nema nikakve krivnje te da i dalje može vršiti svećeničku službu. Pozadina te dispozicije je papino šticeenje mletačkih razbojnika, pod okriljem kršćana, prema Domagoju i Domagojevim podanicima. Istog tona je nazočna i fragmentarna dispozicija u dvama fragmentima pisma pape Ivana VIII. upućenog hrvatskom vladaru Domagoju god. 874./75. U njoj papa traži od

²⁷ Stoga se slažemo s dokazivanjem F. Šišića da je Ninska biskupija postojala i prije pape Nikole I., kako se može vidjeti i iz Trpimirove darovnice (Ferdo ŠIŠIĆ, *Priručnik izvora hrvatske historije*, Zagreb, 1914., str. 190 i 199), te da je papin prigovor u navedenom fragmentu nejasan. Ništa ne mijenja na stvari ni dokazivanje M. Perojevića da se papin prigovor odnosi na samovoljni izbor ninskog biskupa (Marko PEROJEVIĆ, *I prilog Vjesniku za arheologiju i historiju dalmatinsku*, XLV, Split, 1922., str. 6).

Domagoja da poduzme mjere protiv gusara, ali da "kršćane" urotnike kažnjava samo progonstvom. U prvom je fragmentu ta dispozicija spojena s naracijom a u drugom je samostalna i logički povezana s prvim fragmentom, što pokazuje da su oba sačuvana fragmenta dijelovi zajedničkog pisma. I u dispoziciji svoga pisma početkom 879. godine papa Ivan VIII. traži uslugu hrvatskog vladara, ovaj put Zdeslava. Uporabom elemenata arenge i teoloških odrednica, papa naređuje Zdeslavu da bude na usluzi njegovu poslaniku, određenom za misiju kod bugarskog kralja Mihajla.

Već sljedeća dispozicija, prožeta elementima arenge i peticije, pape Ivana VIII., u njegovu pismu hrvatskom svećenstvu i narodu 7. lipnja 879., pokazuje ogromne promjene u Hrvatskoj. Nakon govora u naracije o promjenama koje su se zbile u Branimirovoj državi, papa u dispoziciji raširenih ruku grli hrvatsko svećenstvo i puk, primajući ih ponovno očinskom ljubavlju i apostolskom dobrotom u okrilje Rimske crkve uz uvjet da svoju želju i obećanje iskreno i vjerno održe. Jer Gospodin kaže, nastavlja papa, "onaj koji ustraje do kraja, taj će biti spašen" i završava Pavlovim opetovanjem toga svetopisamskog postulata: "postat ćete dionici Kristova djela, ako mu ostanete vjerni do kraja". Stoga im papa nalaže da budu vjerni Bogu i sv. Petru, kao što su i izjavili u pismu donesenu u Rim papi preko časnog svećenika Ivana, sve do smrti pa će primiti vijenac života koji Bog obećaje onima koji ga ljube. Papa ih pak neprestano spominje pred Gospodinom u svojim svetim molitvama i uzdiže raširene ruke prema svemogućem Gospodinu Bogu, preporučujući i blagoslivljajući ih zajedno s njegovim dragim sinom, njihovim vladarom, svakim duhovnim blagoslovom u Kristu Isusu Gospodinu našem, da ovdje i u vječnosti tijelom i dušom budu zajedno blagoslovljeni i da se zauvijek vesele s Gospodinom, završava papa dispoziciju.

Istog je datuma i dispozicija, unutar koje se nalazi devocija, dijelovi arenge, datacije i još jedne naracije, pisma pape Ivana VIII. hrvatskom vladaru Branimiru, dragom sinu, u kojem hvali njegovu vjernost i preporučuje mu svog poslanika, svećenika Ivana koji nosi bugarskom kralju njegovo pismo. Čitajući Branimirovo pismo koje je poslao po časnom svećeniku Ivanu, zajedničkom pouzdaniku, papa razabire da Branimir želi biti u svemu vjeran i poslušan sv. Petru i papi koji je umjesto njega u Rimu. Stoga se papa uvelike zahvaljuje Branimirovoj plemenitosti i dispozicijom svoga pisma u apostolskoj i očinskoj ljubavi prima hrvatskog vladara natrag u okrilje svete Apostolske Stolice, majke hrvatskog vladara Branimira, iz čijeg su bistrog izvora i Branimirovi roditelji pili medotekući napitak svetog nauka, grleći ga u duhu i krijepeći apostolskom dobrotom, da bi nad njim bila izlivena milost i Božji blagoslov, kao i svetih apostolskih prvaka Petra i Pavla i njega samoga pape, da zauvijek bude zdrav i siguran od vanjskih i unutarnjih neprijatelja koji neprestance vrebaju na ljudski spas, te da bi lakše pobijedio svoje neprijatelje. Da bi Branimir to uspio, papa mu savjetuje da bude ponizan pred Bogom i da poštuje njegove svete zakone, te da njegovim svećenicima i službenicima iskazuje dužnu čast a sve poradi ljubavi Gospodnje. Stoga papa opominje Branimira da u svim svojim djelima uvijek misli na Boga, da ga se boji i svim srcem ljubi, jer psalmist veli: "Blago čovjeku koji se boji Gospodina i koji uživa u naredbama njegovim, moćno će mu biti na zemlji potomstvo" i evanđelist: "Tko mene ljubi držat će moju zapovijed, a moj će Otac ljubiti njega, k njemu

ćemo doći i kod njega se nastaniti”. I budući da je Branimir preko pisma i svećenika Ivana tražio od pape, vrhovne vlasti, da mu dade blagoslov za bolji spas, papa je to apostolskom riječju učinio. Naime, kad je na dan Uzašašća slavio misu u Rimu na oltaru sv. Petra apostola, uzdignutim je rukama blagoslovio hrvatskog vladara Branimira, cijeli njegov narod i svu zemlju Hrvatsku, da može njome tijelom i dušom sigurno upravljati i poslije smrti steći kraljevstvo nebesko. Na kraju dispozicije toga papina pisma slijedi peticija u kojoj se donosi zamolba za ostvarenje navedenog u dispoziciji.

Također je istog datuma (7. lipnja 879.) i istog pape dispozicija u pismu izabranom ninskom biskupu đakonu Teodoziju. Njome papa Ivan VIII. sokoli Teodozija da se ne bi priklonio kojoj drugoj strani, misleći na carigradskog i akvilejskog patrijarha, i da protivno uredbama časnih otaca ne bi tražio od drugih biskupsko ređenje doli samo od pape i da sluša glas Višnjeg suca koji kaže: “Dobri i vjerni slugo, raduj se, jer si bio vjeran u malome, postaviti ću te nad mnogima. Uđi u radost Gospodara svoga!”. I iz ove se dispozicije vidi da je Teodozije već prije bio primio biskupski red iz ruku nekog drugog Petrova nasljednika i drugog crkvenog sjedišta, što naravno papa ne prizna, jer u nastavku dispozicije papa svim srcem i svom dušom želi da se vrati u krilo papinske Stolice. Uz to papa opetovano naglašava da su Teodozijevi predšasnici uz medotekući sveti nauk primili i čast vrhovnog svećenstva od Apostolske Stolice, odnosno Rimske crkve, pa je i to pokazatelj da je Teodozije posvećen od nadbiskupa nekog drugog crkvenog centra a time da je i Ninska biskupija osnovana prije pontifikata pape Ivana VIII. Da i sam od Apostolske Stolice, koja je glava i naučiteljica svih Božjih crkava, primiš biskupsko posvećenje polaganjem naše ruke uz Kristovo dopuštenje, da prema starom običaju svetog Petra i uvijek štićen našom vlašću i zaštitom, okretno i sigurno upravljajš narodom Gospodnjim tebi povjerenim, nastavlja papa Ivan VIII. u dispoziciji, a završava, da Branimir pred lice Svevišnjeg može tada doći pun radosti, noseći svoje snoplje, i veselo Gospodinu reći: “Evo mene i djece koju si mi dao”, te se u Bogu vječno veseliti.

Analogno političkom stanju Hrvatske u drugoj polovici IX. st. i dispozicija pisma pape Ivana VIII. zadarskom biskupu Vitalu, osorskom Dominiku i ostalim dalmatinskim biskupima, te nadđakonu svete Salonitanske nadbiskupije i svim svećenicima i poglavarima naroda, kao i žiteljima Splita, Zadra i ostalih gradova, iste god. 879. na 10. lipnja, pokazuje ozbiljna previranja i u dalmatinsko-hrvatskoj crkvi. Bolje rečeno, ta su crkvena previranja i uzrokovala političke prilike u Hrvatskoj toga vremena. Prije navedene dispozicije sam papa u naraciji s arengom govori da je bio spriječen ratovima među narodima obratiti se navedenim crkvenim zajednicama, opominjući bratski navedene biskupe i ostale da se po običaju svojih predšasnika svom dušom i dragovoljno vrata Stolicu sv. Petra apostola, koja je glava i naučiteljica svih Božjih crkava, i k njemu papi koji joj po Božjoj volji predsjedja, da bi odatle primili čast punine svećenstva i potpuni crkveni nauk, odakle su ga primili, kako se zna, njihovi roditelji i predšasnici, koje je, kako se također zna, sreća pratila dok su se vjerna srca okupljali na pragovima Petra, ključara nebeskog kraljevstva, poput pravih sinova, a koliko su pak samo do sada podnijeli nevolja kad su se odlučili od nje odvojiti poput stranaca. Stoga ih u dispoziciji papa opominje i potiče, ne zbog njih samih nego zbog očinske dobrote, da se potrude i sretno vrata u krilo svete Rimske crkve, njihove majke, te

da kanonski i pristankom sviju njih izabrani nadbiskup dođe u Rim, po starom običaju, primiti milost biskupskog posvećenja i sveti palij. Zatim, ako sumnjaju da im je nešto podmetnuto od Grka ili Hrvata, zbog povratka Rimu ili posvećenja i primanja palija, papa obećaje potporu ugledom prema zakonima svetih otaca i njegovih prethodnika papa, završava dispozicija toga pisma, i još jednom unutar sankcije naređuje im da nemaju dozvolu primiti biskupski red i palij nigdje izvan Rima, jer ako to učine osudit će ih bez oklijevanja kao prijestupnike i krivce. Pored sankcije u tom je pismu nazočna i neka vrst koroboracije.

U posljednjem sačuvanom pismu pape Ivana VIII. upućenom oko god. 880. hrvatskom vladaru Branimiru, njegovu svećenstvu i narodu, u dispoziciji, s elementima arenge i devocije, taj papa opominje i potiče navedene da ustraju u kršćanskoj odanosti Petrovu okrilju i njemu papi, njegovu zamjeniku. Povod tomu bio je Teodozijevo pohod Rimu, što je pokazatelj da je Teodozije anulirao svoje biskupsko ređenje iz nekog drugog crkvenog sjedišta i prihvatio papino, skupa s palijem. Stoga u dispoziciji papa poručuje hrvatskom vladaru, svećenstvu i narodu da kad se Teodozije vrati iz Rima, ne propuste poslati u Rim pouzdane poslanike koji će u ime Hrvatske izvijestiti Apostolsku Stolicu o svojoj odluci da li će Rimska crkva poslati svog poslanika u Hrvatsku, da pred njim, po običaju i navadi Rimske crkve, sav hrvatski narod obeća papi vjernost. Od svih navedenih papinskih pisama druge polovice IX. st., uz prethodno, još je samo u ovom donesena formula sankcije, što je pak pokazatelj da pape toga vremena nisu običavale donositi prijetnju ili kaznu u svojim pismima, odnosno papino se izopćenje ostvarivalo posebnim činom. Istovremeno u pismu bugarskom kralju Mihajlu papa Ivan VIII. kori toga kralja što mu nije zajedno s ninskim biskupom Teodozijem poslao poslanike, opominjući ga u dispoziciji da to što prije učini.

Nekoliko godina kasnije, 886./87., Ivanov nasljednik papa Stjepan V. kori akvilejskog patrijarha Walperta (874.-900.) između ostalog i zato što je uzeo sebi ovlasti potvrđivati splitskog nadbiskupa Teodozija. Istovremeno u dispoziciji svoga pisma Stjepan V. kori ninskog biskupa Teodozija što je po smrti splitskog nadbiskupa Marina preuzeo njegovu nadbiskupsku stolicu i primio posvetu od strane akvilejske patrijaršije. Iz toga proizlazi da se Teodozije nakon smrti Ivana VIII. ponovno udaljio od pape i priklonio akvilejskom crkvenom središtu. S druge strane Ivanovom nasljedniku papi Stjepanu V. nije toliko smetalo što je Teodozije imenovan splitskim nadbiskupom, koliko mu je smetalo što taj bivši ninski biskup nije zatražio posvećenje i palij iz Rima, kako je to naknadno učinio kad je postao ninskim biskupom. Potvrdu za to nalazimo i u dispoziciji Stjepanova pisma Teodoziju god. 887./88. u kojoj taj papa traži od splitskog nadbiskupa obnavljanje porušenih crkava obećavajući mu palij kad osobno dođe u Rim. Po svemu sudeći, Teodozije nije ponovno porekao svoje akvilejsko posvećenje i otišao po palij u Rim, doduše ovaj bi put to bio nadbiskupski palij, jer ga god. 892. vidimo u Muncimirovoj ispravi bez stolice Splitske nadbiskupije, štoviše samo kao ninskog biskupa i protivnika splitskog nadbiskupa.

6) *Datacija*. Ta eshatokolarna formula navedenih papinskih pisama nije redovita iz razloga koje smo naprijed naveli. Fragment papinog pisma Nikole I. ninskom kleru može se datirati samo po godinama pontifikata toga pape (858.-867.). Fragment pisma pape Ivana VIII. hrvatskom vladaru Domagoju F. Šišić i citirani *Codex* datiraju između kraja prosinca 872. i svibnja 873.²⁸ Pismo istog pape solinskom? kleru sačuvano je u registru toga pape (*Bibliotheca Apostolica Vaticana, Reg. Vat. I*), a navedeni ga *Codex* prema ostalim pismima Ivana VIII. datira u godine 873./75.²⁹ Pismo istoga pape hrvatskom kleru i vjernicima, u svezi s urotom protiv Domagoja, Rački i Šišić, prema poznatim događajima u ondašnjoj Hrvatskoj, datiraju između 874. i početka 875. godine.³⁰ Fragment pisma pape Ivana VIII. Domagoju u svezi s gusarima i kažnjavanjem urotnika *Codex* stavlja u isto vrijeme kao i prethodno upućeno hrvatskom kleru i vjernicima (874./75.).³¹ Pismo toga pape hrvatskom vladaru Zdeslavu u svezi s papinskim poslanikom bugarskom kralju Mihajlu datirano je u *Codexu*, uz obrazloženje, s početkom 879. godine. Na kraju isprava naznačeno je da je datacija kao gore (*Data, ut supra*), misli se na kodeks pisama pape Ivana VIII.³² Prva konkretna datacija naznačenih pisama, ali ipak bez godine, sadržana je u pismu pape Ivana VIII. u kojem poziva hrvatsko svećenstvo i narod da nakon povratka Rimskoj crkvi ustraju u vjernosti (*Data VII die mensis Iunii, indictione duodecima*).³³ Naveden je dakle dan 7. lipnja i dvanaesta indikcija koja odgovara 879. godini. Ivan VIII. je na papinskoj stolici od 14. prosinca 872. do 15. prosinca 882. U tom vremenskom razdoblju XII. indikcija dolazi samo 1. rujna 878. do 31. kolovoza 879.³⁴ Potpuno istu dataciju sadrže još dva pisma toga pape, od kojih je jedno upućeno vladaru Branimiru a drugo njegovu izabranom ninskom biskupu Teodoziju.³⁵ Tri dana poslije toga papa se obraća novim pismom "Prepoštovanim dalmatinskim biskupima Vitalu zadarskom, Dominiku osorskom i ostalim dalmatinskim biskupima kao i Ivanu naddakonu svete salonitanske stolice, svim svećenicima i poglavarima naroda, žiteljima Splita i Zadra i ostalih gradova". Datacija toga pisma glasi: *Data X die mensis Iunii, indictione XII*.³⁶ Jedno pismo hrvatskom vladaru Branimiru, njegovu svećenstvu i njegovu narodu i jedno bugarskom kralju Mihajlu, u kojem se navodi i ninski biskup Teodozije, *Codex* datira s oko 880. godinom, jer ne donose dataciju.³⁷ Konačno, uz obrazloženje *Codex* pisma pape Stjepana V. akvilejskom patrijarhu Walpertu, u kojem ga kori pored ostalog i zato što je potvrdio splitskog nadbiskupa Teodozija, i pismo ninskom biskupu Teodoziju, u kojem kori istog Teodozija što je nakon

²⁸ F. ŠIŠIĆ, *Povijest Hrvata u vrijeme hrvatskih narodnih vladara*, Zagreb, 1925., str. 353.

²⁹ *Codex diplomaticus*, I, str. 9.

³⁰ IBIDEM, str. 353-355.

³¹ *Codex diplomaticus*, I, str. 11.

³² IBIDEM, str.12.

³³ IBIDEM, str. 13.

³⁴ IBIDEM.

³⁵ IBIDEM, str. 14-16.

³⁶ IBIDEM, str. 17.

³⁷ IBIDEM, str. 18-19.

M. Brković, Diplomatička analiza papinskih pisama druge polovice IX. stoljeća destinatarima u Hrvatskoj, Rad. Zavoda povij. znan. HAZU Zadru, sv. 43/2001, str. 29-44.

splitskog nadbiskupa Marina zasjeo na splitsku nadbiskupsku stolicu, datira godinama 886./87., a njegovo ponovno pismo Teodoziju, u svezi s obnovom razorenih crkava i nadbiskupskim palijem, 887./88. godinom, jer ni ona ne donose dataciju.³⁸

³⁸ IBIDEM, str. 19-22.

Milko Brković: THE PAPAL LETTERS OF THE SECOND HALF OF THE IXth CENTURY TO ADDRESSEES IN CROATIA

Summary

The article deals with about fifteen registered letters of which the majority belong to the time of Pope John VIII (872-882) and the Croatian ruler Branimir (879-892). On the basis of a diplomatic analysis of the letters and a comparison with contemporary and later documents of the offices of the Croatian national rulers, the author arrives at the conclusion that these were two totally different offices. Only certain diplomatic confirmatory formulas of the original documents of the Croatian national rulers, by their number, by certain elements and expressions bear a certain similarity with the papal letters of the second half of the IXth century. However, the structure itself of these documents is wholly different. For example, the papal letters most frequently commence with a formula of inscription while such an element is absent from the documents of the contemporary and later office of the Croatian rulers. Alongside the inscription, papal letters always contain the narration and the disposition, with elements of the "arenga", and the dating, while the documents of the Croatian office are much richer in diplomatic formulas. The partial influence of the papal office on the documents of the office of the Croatian national rulers can be perceived only during the royal period of the Croatian office.